

Тема № 2:

Походження, соціальна сутність і причини виникнення держави

ПЛАН:

1. Основні теорії походження
держави

2. Загальні закономірності
виникнення держави

3. Особливості виникнення держав у
різних народів світу

Основні теорії походження держави

1. *Історико-матеріалістична теорія* (Л.Г. Морган, К.Маркс, Ф.Енгельс). Держава та право виникають там, коли **суспільство розділилось на класи** з протилежними інтересами, конфлікти між якими неспроможна була врегулювати організація влади первісного суспільства.

Матеріалістична (класова) теорія (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін) ґрунтується на тезі про економічні причини (наявність приватної власності) виникнення держави, які породили розкол суспільства на класи з протилежними інтересами. К. Маркс писав, що держава є «орган панування, орган гноблення одного класу іншим». В. Ленін називав державу «машиною для підтримки панування одного класу над іншим». У їх трактуванні держава забезпечує переважні інтереси економічно панівного класу за допомогою спеціальних засобів підкорення і управління.

2. *Патріархальна теорія.* (Арістотель, Р.Фільмер, Н.К. Михайловський, М.Н. Покровський). держава походить від патріархальної сім'ї, внаслідок її розростання: сім'я — сукупність сімей (селище) — сукупність селищ (держава). Арістотель називав людину політичною твариною, яка вступає у відносини з людьми з метою виживання. Відбувається утворення сімей. Розвиток цих сімей у результаті розмноження призводить до створення селищ, їх об'єднання утворюють державу.

Держава **походить з сім'ї** та є наслідком історичного розвитку і розростання останньої, а отже, **абсолютна влада монарха є продовженням батьківської влади від прабатька Адама.** Натепер ця теорія не може бути сприйнята, однак її деякі елементи, насамперед роль сім'ї у становленні державності, повинні враховуватися.

3. *Теологічна теорія* (Фома Аквінський) ґрунтується на **ідеї божественного створення держави** з метою реалізації загального блага. Вона обґрунтовує панування духовної влади над світською, церкви — над державою. Проголошення **походження держави від Бога** обґрунтовує її вічність і непорушність, виправдовує найреакційніші держави, підкреслює думки про те, що будь-яке посягання на державу приречене на невдачу, оскільки владу вкладено в руки правителя Богом, і вона покликана захищати благо всіх. Звідси випливає твердження про необхідність збереження в незмінному вигляді всіх існуючих у суспільстві державно-правових інститутів.

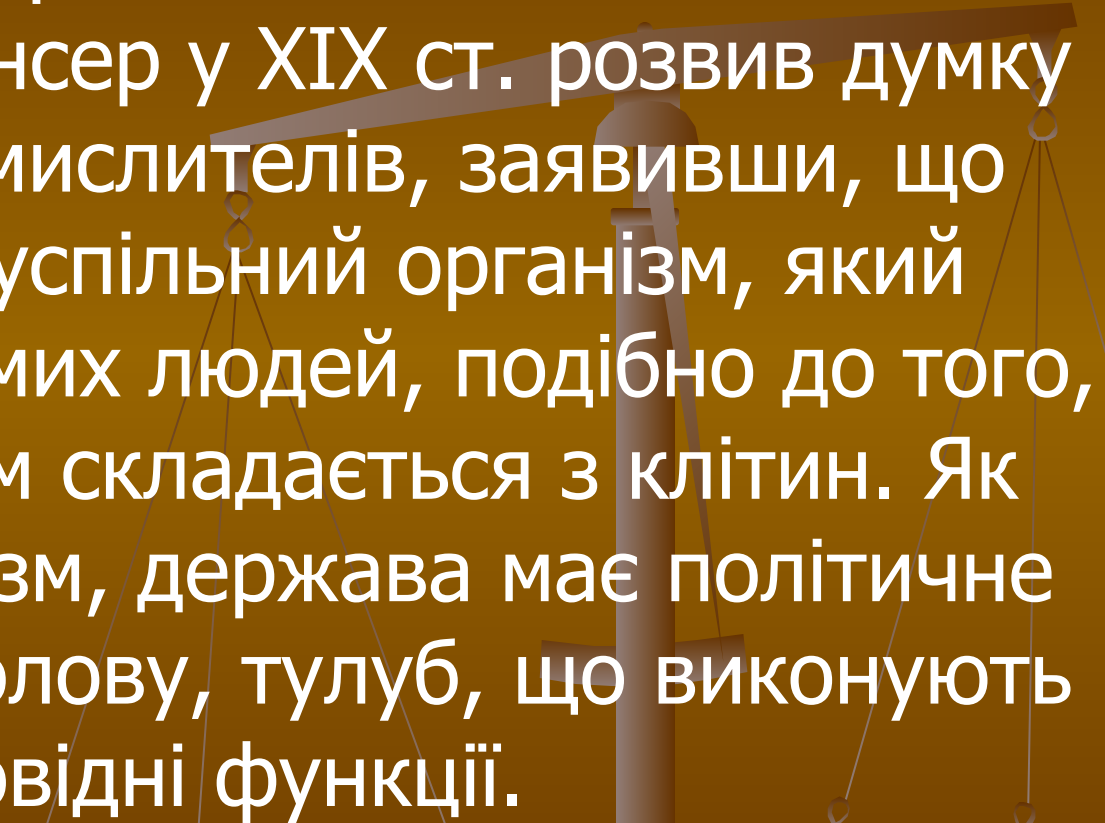
4. Договірна теорія (Епікур Г.Гроцій, Т.Гоббс, О.Сідней, Дж.Локк, Б.Спіноза, Ж.Ж.Руссо, О.М.

Радищев) пояснює виникнення держави внаслідок **об'єднання людей на основі добровільної згоди** (договору) з метою забезпечити загальну користь — взаємну безпеку. Об'єднання людей в єдиний державний союз розглядається як природна вимога збереження людського роду і забезпечення справедливості, свободи і порядку.

5. Психологічна теорія (Л.Й. Петражицький). За цією теорією народ є інертною масою і нездатний приймати рішення, а тому **потребує постійного керівництва.**

6. Теорія насильства (М.Вебер, Л.Гумплович, Є. Дюрінг, К.Каутський). За цією теорією держава є тією силою, яку утворюють завойовники для утримання в покорі завойованих народів і зміцнення влади переможців. Названі дослідники відкидають внутрішні соціально-економічні причини походження держави. Всі державно-правові інститути, що існують у суспільстві, виводяться ними з голого насильства. Насильство лежить і в основі виникнення приватної власності.

7. Органічна теорія (Г.Спенсер). Він проводив аналогію між державою та біологічним організмом. Г. Спенсер у ХІХ ст. розвив думку давньогрецьких мислителів, заявивши, що держава — це суспільний організм, який складається з окремих людей, подібно до того, як живий організм складається з клітин. Як біологічний організм, держава має політичне тіло: руки, ноги, голову, тулуб, що виконують відповідні функції.

8. ***Космічна теорія*** пояснюють виникнення держави завезенням на землю політичної організації суспільства з космосу іншими цивілізаціями.

9. ***Технократична теорія*** – державі необхідно здійснювати управління технічними засобами та знаряддям праці.

10. ***Ірригаційна теорія*** – необхідність організації значних суспільних робіт, об'єднання з цією метою великих груп людей.

У далекій давнині держави не було. Умовно цей період можна назвати додержавним суспільством, яке поетапно було:

- праобщиною (первісне людське стадо);
- родовою общиною;
- селянською общиною.

Община — універсальна форма організації аграрних та інших ранніх суспільств, через яку пройшли (або проходять) усі народи світу.

Ознаки первісного суспільного самоврядування:

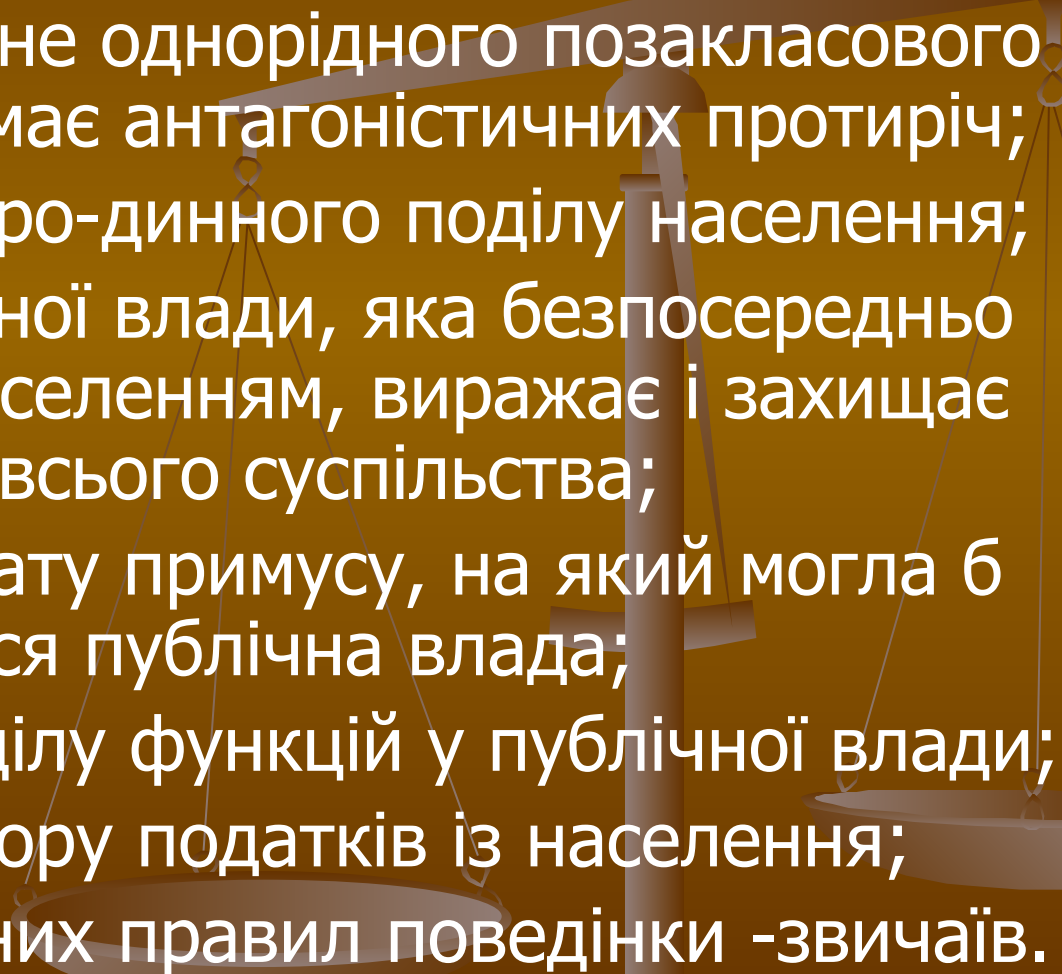
- (1) існувало лише у рамках роду, виражало його волю і ґрунтувалося на кровних зв'язках;
- (2) суб'єкт і об'єкт управління збігалися;
- (3) органами самоврядування виступали родові збори, тобто збори усіх членів роду (чоловіків і жінок), та старійшини, що обиралися ними;
- (4) суспільні справи вирішувалися волевиявленням дорослих членів роду на зборах;
- (5) влада старійшин, які перебували на чолі роду, а також воєначальників (обиралися тільки на період воєнних дій) ґрунтувалася на авторитеті, досвіді, повазі. Плем'я управлялося радою старійшин, яка обирала вождя;
- (6) посада старійшини не давала ніяких привілеїв. Він працював нарівні з усіма і одержував свою частку, як усі;
- (7) відмінностей між правами і обов'язками у членів роду не було.

Відомо, що держави виникають на певному шаблі розвитку суспільства, їхнє виникнення пов'язане з трьома великими суспільними поділами праці:

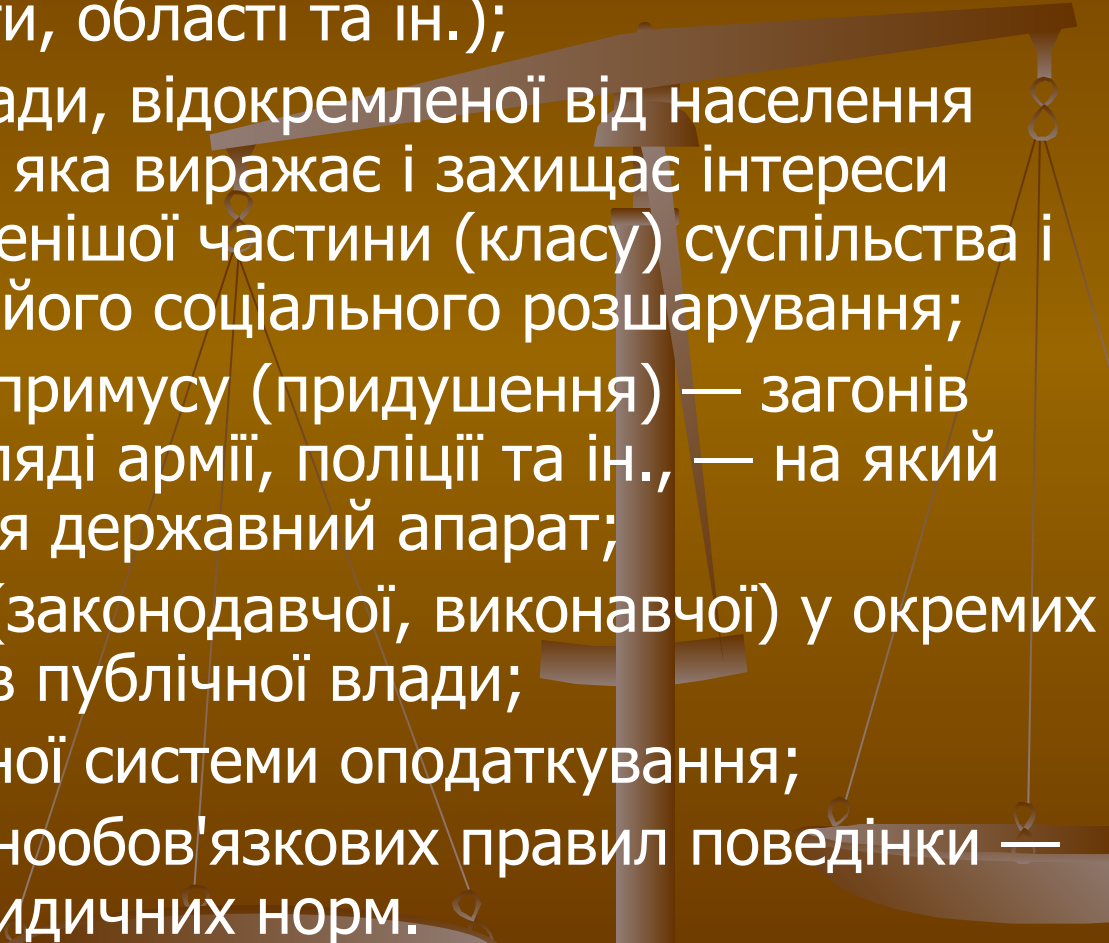
- 1) виділенням скотарства як відокремленої сфери суспільної діяльності (засобом обміну стала худоба, яка набула функції грошей);
- 2) відокремленням ремесла від землеробства (винахід ткацького верстата, оволодіння навичками обробки металів);
- 3) появою групи людей (купців), зайнятих лише обміном (зосередження багатства в їх руках завдяки посередницькій місії).

Ознаки держави, що відрізняють її від соціальної (публічної) влади первіснообщинного ладу:

Первісний лад

- 1) наявність соціально однорідного позакласового суспільства, що не має антагоністичних протиріч;
  - 2) наявність кровнородинового поділу населення;
  - 3) наявність публічної влади, яка безпосередньо збігається з усім населенням, виражає і захищає інтереси всього суспільства;
  - 4) відсутність апарату примусу, на який могла б спиратися публічна влада;
  - 5) відсутність розподілу функцій у публічної влади;
  - 6) відсутність збору податків із населення;
  - 7) наявність неписаних правил поведінки -звичаїв.
-

Держава

- 1) поява соціально неоднорідного, класово розшарованого суспільства, яке має антагоністичні протиріччя;
  - 2) поява адміністративно-територіального поділу населення (округи, області та ін.);
  - 3) поява публічної влади, відокремленої від населення (державний апарат), яка виражає і захищає інтереси економічно найзабезпеченішої частини (класу) суспільства і виникла в результаті його соціального розшарування;
  - 4) наявність апарату примусу (придушення) — загонів збройних людей у вигляді армії, поліції та ін., — на який спирається державний апарат;
  - 5) поява певних функцій (законодавчої, виконавчої) у окремих органів публічної влади;
  - 6) поява офіційної системи оподаткування;
  - 7) поява писаних загальнообов'язкових правил поведінки — юридичних норм.
-

Розвиток первісного суспільства в усіх регіонах світу спочатку проходив приблизно однаково. Проте на стадії переходу до держави шляхи різних первісних суспільств розійшлися.

Розрізняють два основні шляхи виникнення держави:

європейський (Афіни, Рим, давньогерманські держави);

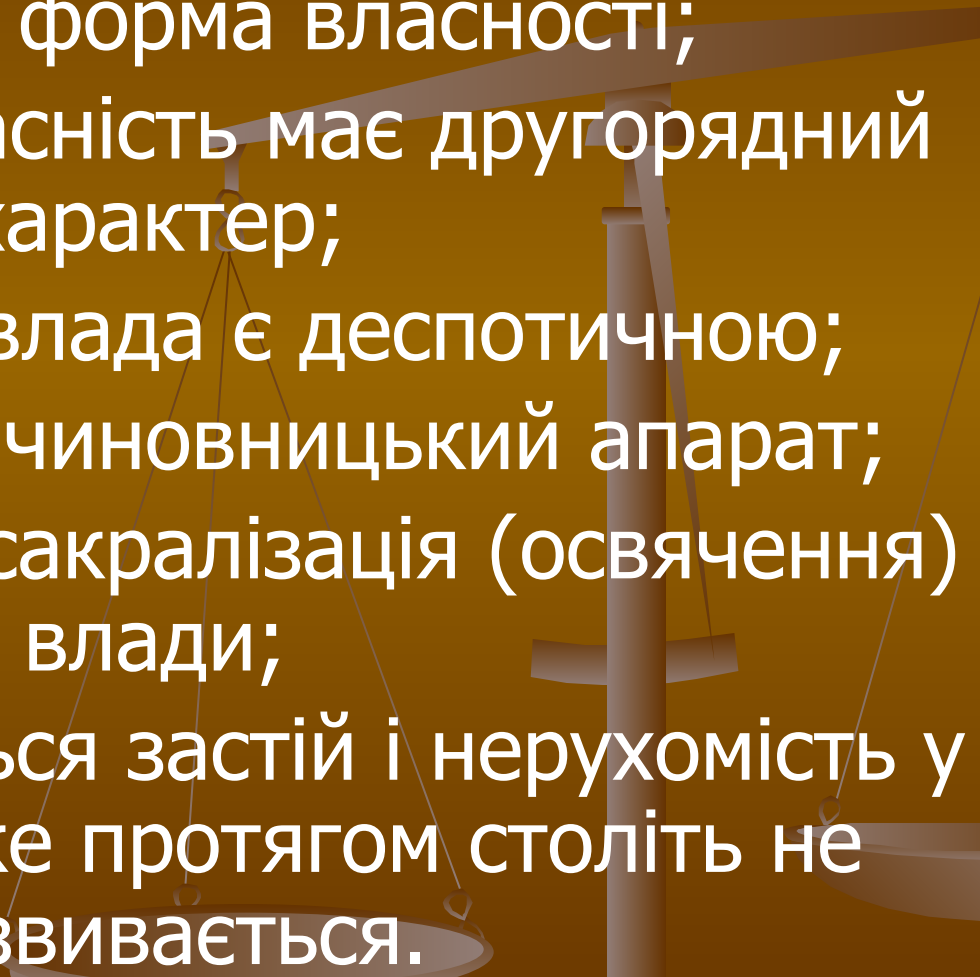
східний, азіатський (Єгипет, Вавилон, Китай, Індія та ін.).

На Древньому Сході, в Азії та Африці (східний, **азіатський шлях виникнення держави**)

перші держави виникли в зонах поливного землеробства ще в епоху бронзи. Проведення великих громадських робіт із будівництва каналів та інших іригаційних споруд зажадало збереження сільськогосподарської общини і суспільної форми власності на землю.

Поступово суспільна власність перетворилася на державну. Приватна власність не набула істотного значення.

Особливості виникнення держав східного типу:

- 1) основу економічних відносин складає державна форма власності;
  - 2) приватна власність має другорядний характер;
  - 3) державна влада є деспотичною;
  - 4) є потужний чиновницький апарат;
  - 5) відбувається сакралізація (освячення) влади;
  - 6) встановлюються застій і нерухомість у суспільстві, яке протягом століть не розвивається.
-

На території Європи (європейський шлях виникнення держави) головним чинником утворення держави було класове розшарування суспільства в зв'язку із формуванням приватної власності на землю, худобу, рабів. У південній Європі держави виникли в епоху заліза. Там не були потрібні такі громадські роботи, як у разі східного (азіатського) шляху виникнення держав. У результаті розкладання общин виникла або приватна власність на землю (Афіни, Рим), або приватне землекористування зі збереженням державної власності (Спарта).

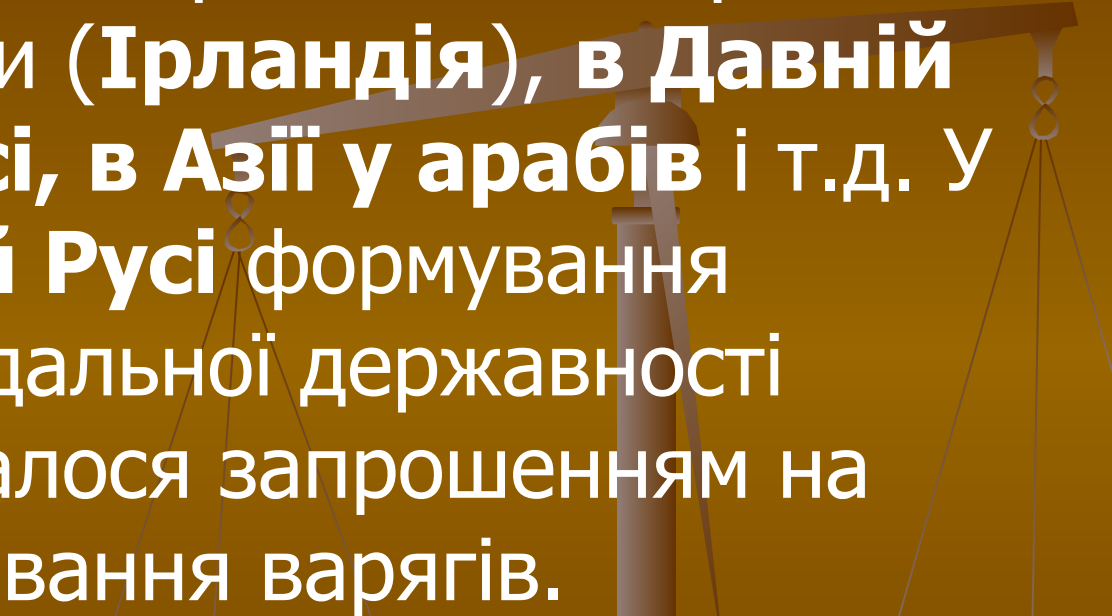
В Афінах появу держави нерідко називають класичною формою походження держави. Вона виникла безпосередньо із внутрішніх, класових протиріч, які розвилися в надрах родоплемінного суспільства.

У Давньому Римі процес формування класів і держави внаслідок цілої низки причин гальмувався, і перехідний до держави період розтягся на століття. В основному процес утворення держави в Давньому Римі був таким же, як і в Афінах, лише супроводжувався боротьбою плебеїв (прийшлого населення) проти патриціїв (римського родового вельможного панства). Плебеї — особисто вільні, не пов'язані з римським родом, мали торгове і промислове багатство. Боротьбою проти патриціїв за владу вони стимулювали розкладання родоплемінного ладу і утворення держави.

У Давній Спарті поява держави була обумовлена не лише внутрішньоекономічними причинами, а й завойовницькими походами, у результаті яких завойоване населення ставало не особистими рабами завойовника, а общинними рабами (ілотами). Перевищення кількості ілотів над спартанцями і страх загрози повстання з їх боку зумовили формування держави на підґрунті специфічної форми землекористування. Тут приватна власність на землю і рабів не допускалася, земля розподілялася порівну серед общинників на правах володіння.

У давніх германців утворення держави було прискорене завоюванням значних територій Римської імперії. Родова організація не була пристосована для панування над завойованими територіями. Це призвело до розвитку прафеодального (або ранньофеодального) ладу на землі колись-то могутньої Римської імперії.

Шляхом виникнення прафеодальної держави із первісного ладу йшов розвиток і держав на території Європи (**Ірландія**), в **Давній (Київській) Русі**, в **Азії у арабів** і т.д. У **Київській Русі** формування ранньофеодальної державності супроводжувалося запрошенням на князювання варягів.

Висновки:

Таким чином, причинами виникнення держави є:

- 1) необхідність удосконалення управління суспільством, пов'язана з його ускладненням у результаті розвитку виробництва, поділу праці, зміни умов розподілу продуктів, зростанням чисельності населення і розшаруванням суспільства на соціальне неоднорідні групи (класи);
- 2) необхідність підтримання в суспільстві порядку, який забезпечує його соціальну усталеність, що досягається за допомогою загальнообов'язкових соціальних (насамперед юридичних) норм;
- 3) необхідність придушення опору експлуатованих мас, які виникли в результаті розшарування суспільства на соціальне неоднорідні групи (класи);
- 4) необхідність захисту території та ведення війн, як оборонних, так і загарбницьких;
- 5) необхідність організації значних суспільних робіт, об'єднання з цією метою великих груп людей (у ряді країн Азії й Африки).